

Sþ.

552. Tillaga til þingsályktunar

[200. mál]

um uppsögn varnarsamnings milli Íslands og Bandaríkjanna.

Flm.: Gils Guðmundsson, Alfreð Gíslason, Ragnar Arnalds, Björn Jónsson, Eðvarð Sigurðsson, Einar Olgeirsson, Geir Gunnarsson, Hannibal Valdimarsson, Lúðvík Jósefsson.

Alþingi ályktar að fela ríkisstjórninni að æskja nú þegar endurskoðunar á varnarsamningi milli Íslands og Bandaríkjanna frá 5. maí 1951, samkvæmt heimild í 7. gr. samningsins, svo og að leggja fyrir Alþingi frumvarp til uppsagnar samningsins, þegar er endurskoðunarfrestur sá, sem í samningnum er ákveðinn, heimilur uppsögn hans.

Greinargerð.

Hinn 1. desember 1918, þegar Ísland gerðist fullvalda ríki, átti sér stað atburður, sem um margt var einstæður í sögu síðari tíma. Íslendingar voru langsamlega fámennust fullvalda þjóð í veröldinni, þá aðeins rúmlega 90 þúsundir manna. Fullveldiskynslóðin gerði sér ljóst, að fámennið markaði Íslendingum sérstöðu um margt, lagði þeim sérstakar skyldur á herðar, hvatti til varkárni, en einurðar og festu í öllum skiptum við umheiminn. Íslendingum datt ekki í hug að einangra sig. Þeir voru staðráðnir í að byggja hér upp nútímaþjóðfélag, taka eðlilegan þátt í samskiptum ríkja, en gæta í hviðvetna sæmdar sinnar og sjálfsvirðingar. Flestum var ljóst, að það gæti kostað fórnir að varðveita og efla íslenzkt sjálfstæði. Ætti svo sárafámenn þjóð að fá valdið hlutverki sínu, hlaut hún að forðast að láta annarleg sjónarmið draga hugann frá íslenzkum vandamálum. Forustumenn Íslendinga á þessum tímum báru gæfu til að leggja grundvöll að sjálfstæðri stefnu í utanríkismálum. Það gerðist, þegar lýst var yfir ævarandi hlutleysi landsins. Þá var vel af stað farið og viturlega. Þjóðin stóð einhuga að baki þessari mikilvægu ákvörðun. Menn skildu, að hlutleysi í hernaði hæfði betur en nokkuð annað fámennri og vopnlausri þjóð, sem kaus að vera fullvalda og eiga einvörðungu friðsamleg skipti við allar aðrar þjóðir.

Allt fram yfir stofnun lýðveldisins 1944 mátti segja, að íslenzkir stjórnámálemenn og íslenzk þjóð fylgdi nokkurn veginn þeirri utanríkisstefnu, sem eðlileg var smárikí, er vildi halda sjálfstæði sínu og sæmd. Frá árdögum fullveldisins hafði þjóðinni fjölgað um þriðjung. Efnahagurinn hafði stórbatnað og möguleikarnir til að efla atvinnuvegina og treysta íslenzka menningarsókn voru meiri en nokkru sinni. Hið unga íslenzka lýðveldi hlaut viðurkenningu jafnt stórvelda sem smárikíja og átti þess allan kost að ganga fram frjálst og óháð í fylkingu þjóðanna. Ekkert virtist sjálfsgæðara en að Íslendingar neyttu þessa færiss, kostuðu kapps um góð og heilbrigð skipti við önnur lönd og beittu áhrifum sínum, þótt takmörkuð væru, við hlið annarra óháðra ríkja til fullþingis kröfunni um allsherjar afvopnun og frið.

En við áttum ekki slíku láni að fagna. Þegar lýðveldisfáninn íslenzki var dreginn að húni, stóð heimurinn í báli. Sá eldur var að vísu slökktur ári síðar. Í fyrstu virtust góðar horfur á, að þær þjóðir, er sameinaðar höfðu brotið morðvél fasismans, bæru gæfu til að skipa málum af einhug og raunsýni, tryggja afvopnun og varanlegan frið. En mannkynið reyndist enn sem fyrr sjálfu sér sundurþykkt, stormar ólíkra hugmyndakerfa tóku að geisa frá öndverðum heimshornum. Síðan hefur mannkynið búið við kalt stríð. Og fyrr en varði hafði vígstöðvum kalda stríðsins verið komið upp á Íslandi. Voldugasta ríki á vesturhveli jarðar sóttist hér eftir hernaðaraðstöðu á láði og legi. Eftir nokkurt hik og skammvinna mótstöðu tókst að ginna andvaralausla valdamenn landsins til að fórna hlutleysinu. Síðan hefur ekki verið um að ræða neina íslenzka stefnu í utanríkismálum. Upp frá þeim degi, er

hlutleysinu var fórnað, hafa flestar mikils háttar ákvarðanir, sem varða þau mál, verið teknar á erlendum vettvangi, af erlendum mönnum, í þágu annarlegra sjónarmiða. Þetta er afleiðing þess, að vopnlaus þjóð var gínt í herbandalag. Fyrstu árin eftir þau umskipti áttu íslenskir ráðamenn það til að ræða utanríkismál af nokkurri kokhreysti, eins og þeirra væri mátturinn og valdið. Þá fullyrtu þeir ýmislegt, sem þeir reyndust síðar ekki menn til að standa við, svo sem það, að hér skyldi ekki vera her á friðartímum. En þeir komust fljótlega að raun um, að valdið var ekki þeirra í þessum efnum. Ýmsar ákvarðanir íslenskra valdamanna hin síðari ár verða og naumast skýrðar á annan veg en þann, að þeir telji sig bundna af samningum til þóknunar og hlýðni við erlenda aðila. Og nú gæta þeir tungu sinnar betur en áður. Þegar utanríkisráðherra var að því spurður á Alþingi í fyrra, hvort leyfð yrði staðsetning kjarnavopna í landinu, svaraði hann því einu til, að fram á slíkt hefði ekki verið farið, Meira gat hann ekki sagt.

En afleiðing þess, að sjálfstæðri íslenskri utanríkisstefnu hefur verið varpað fyrir borð, er sú staðreynd, að valdamenn skirrast ekki lengur við að brjóta jafnt landslög sem siðferðilegan rétt eigin þjóðar til að verða við tilmælum eða kröfum hernámsliðsins. Er þá ýmist við haft laumuspil eða gripið til skýringa, er reynast staðlausir stafir. Ekki var haft hátt um það, þegar Bandaríkjamönnum var í öndverðu leyfð útvarpsstarfsemi í landinu, þvert ofan í ákvæði íslenskra laga. Og þó var enn laumulegar að farið, þegar sama aðila var veitt einkaleyfi til að reka hér sjónvarpsstöð, í fyrstu að vísu takmarkaða við herstöðina sjálfa, en í næsta áfanga opnuð leið til sjónvarpssendinga á svæði, þar sem býr meira en helmingur þjóðarinnar.

Ekkert er íslenzku þjóðinni brýnna í dag en að losna úr þeim hlekkjum, sem samningar um erlenda hersetu og aðild að hernaðarbandalagi hafa hneppt hana í. Með því móti einu að brjóta af sér slíkar viðjar geta Íslendingar mótað að nýju sjálfstæða og heilbrigða utanríkisstefnu. Tillaga sú, sem hér er lögð fram, fjallar um annan þátt þessa máls, uppsögn herstöðvasamningsins frá 1951 og brottför alls herliðs af íslenskri grund.

Rétt þykir að fara nokkrum orðum um þær röksemdir, sem fylgismenn herstöðvasamningsins hafa leitast við að halda uppi honum til varnar.

Fyrst er að nefna þá staðhæfingu, að hinn erlendi her eigi að verja Íslendinga í hugsanlegri styrjöld. Þessari kenningu var mjög hampað á fyrstu árum hernámsins en nú trúir henni vart nokkur maður lengur. Ástæðan er sú, að með tilkomu kjarnorkuvopna hafa orðið alger þáttaskil í öllum hernaði. Áður var hernaður tvíþættur, sóknarstríð og varnarstríð. En nú má segja, að annar þátturinn, varnarstríðið, sé með öllu horfinn. Því til sönnunar er þarflaust að nefna margar hernaðarnýjungar á atómöld. Aðeins skal á það minnzt, að á síðustu tímum hefur eldflaugatækni komið á það stig, að hægt er að senda með hraða hljóðsins og nákvæmri öryggismiðun tortímandi vetnissprengjur milli hvaða staða á hnettinum sem er.

Með þessar staðreyndir í huga hljóta Íslendingar að svara þeirri spurningu, hvaða vernd sé að herstöð og herliði í landi þeirra í styrjöld. Svarið er einfalt og afdráttarlaust: Herlið og herstöðvar veita enga vörn.

En hvernd er verri en gagnslaus. Á sömu stundu og „verndarþjóðin“ lenti í styrjöld, yrðu herstöðvar hennar hvarvetna á hnettinum ófriðarsvæði og sennilegt skotmark hins styrjaldaraðilans. Herstöð í landi okkar frá þjóð, sem ætti í styrjöld, hlyti nær óhjákvæmilega að gera það að skotspæni þegar í upphafi kjarnorkustríðs.

Nú er svo komið, að engin þjóð í víðri veröld er þess megnug að verja sitt eigið land í heimsstyrjöld, hvað þá heldur lönd annarra. Að því er „varnarleysi“ snertir, er okkur ekki vandara um en öðrum. Vissulega er það rétt, að á ógnartímum kjarnorkubáls yrði enginn óhultur. En ríki án hers og herstöðva, sem lýst hefði yfir hlutleysi í hernaðaráttökum, væri stórum betur sett en hernumið land. Vopnleysi og hlutleysi dregur stórlega úr hættunni á skyndiárás í upphafi styrjaldar. Og á

meðan vopn eru slíðruð, yrði slík afstaða til að draga úr spennu, ákall um afvopnun, eina hugsanlega framlag smáþjóðar friði til viðhalds og verndar.

Önnur röksemd fylgismanna herstöðva á Íslandi er sú, að land okkar sé og eigi að vera hlekkur í varnarkerfi vestrænna þjóða, en slíkt varnarkerfi sé líklegt til að bægja frá hættunni af nýrri heimsstyrjöld. Þetta er ekki í fyrsta sinn, sem þeirri kenningu er varpað fram, að vopn og vígbúnaður eigi að halda vörð um friðinn. En hefur það nokkru sinni tekizt? Er ekki deginum ljósara, að vígbúnaðarkapphlaup hefur alltaf endað á sömu lund: með styrjöld? Eru líkur til, að annað verði uppi á teningnum nú, ef ekki tekst að stöðva þetta kapphlaup? Er ekki eina von þjóðanna um frið í því fólgin, að takast megi að draga úr spennunni milli stórveldanna og styðja hverja þá viðleitni, sem miðar til afvopunar og friðsamlegra samskipta.

Þessi augljósa staðreynd hefur þrátt fyrir allt átt vaxandi skilningi að fagna síðustu árin. Þar hafa smáþjóðirnar og hinar hlutlausu þjóðir lagt drjúgan skerf af mörkum, enda vex áhrifavald þeirra stöðugt. Allar líkur benda til, að vaxandi samstarf þeirra og samstaða á alþjóðavettvangi eigi eftir að bera ríkulegan ávöxt og stuðla að afvopnun og friðsamlegri lausn deilumála. Hlekkur í slíkri keðju ber Íslandi að vera, en ekki aðili að hernaðarsamtökum.

Þegar íslenskir ráðamenn fengu því til leiðar komið, að Ísland gerðist aðili að Atlantshafsbandalaginu, var því hátiðlega lýst yfir, að hér á landi mundi ekki dveljast her á friðartímum. Vornótt eina árið 1951 kom herinn og hefur setið hér alla stund síðan, í rétt 14 ár. Á hernum er ekkert fararsnið, heldur býr hann sig nú undir það að koma hér upp nýrri herstöð — flotastöð í Hvalfirði. Þau 14 ár, sem bandarískur her hefur dvalizt hér í náðum, geta að vísu ekki talizt friðartímar í þeim skilningi, að hvergi í heiminum hafi komið til vopnaðra átaka. En þrátt fyrir allt hafa þess sézt ýmis merki, að ráðamenn í austri og vestri geri sér í vaxandi mæli ljósa þá ábyrgð, sem á þeim hvílir, gagnvart lífi og framtíð alls mannkyns. Augu æ fleiri manna eru að opnast fyrir því, að fjölgun herstöðva og slaukinn herbúnaður eru sízt af öllu trygging fyrir friði og öryggi. Þetta kom berlega í ljós hina örlagaríku daga í októbermánuði 1962, þegar Kúbudeilan var í hámarki. Árum saman hafði Atlantshafsbandalagið vígbúizt linnulaust. Það hafði komið upp herstöðvum víðs vegar um Evrópu og alla leið austur í Tyrkland. Bandaríkin sjálf stóðu grá fyrir atómsprengjum og vígvélum. En skyndilega vaknar hinn vestræni heimur við það, samkvæmt frásögn Bandaríkjaforseta, að hann er í ægilegum háaska staddur — vegna þess að Rússar undirbúa hið sama á Kúbu og Atlantshafsbandalagið hafði fyrir löngu framkvæmt í Tyrklandi og víðar, að koma fyrir eldflaugum, sem borið geta atómsprengjur til fjarlæggra skotmarka. Þegar vígbúnaðarkapphlaupið hófst að nýju, nokkru eftir síðustu heimsstyrjöld, nefndu Bandaríkin aldrei, að lífsháski vofði yfir þeim. En eftir að þau höfðu vígbúizt dag og nótt í meira en áratug, var hann skyndilega kominn heim að bæjardyrum þeirra. — Þetta dæmi, og mörg önnur, hafa átt þátt í að efla skilning manna um heim allan á þeirri staðreynd, að vígbúnaðarkapphlaupið er sjálft undirrót háskans, fækkun herstöðva og afvopnun eina leiðin til að tryggja friðinn.

Með samningi þeim, sem gerður var árið 1964 um takmörkun tilrauna með kjarnorkuvopn, var stigið fyrsta alvarlega skrefið til að hefta hið ægilega vígbúnaðarkapphlaup stórveldanna. Og þó að sorglega hægt gangi að feta í átt til afvopunar, ríkir vaxandi skilningur á því, að þá leið verði að fara. Tortryggni sú og ótti, sem er afleiðing hernaðarbandalaga og dreifðra herstöðva um allan heim, á sinu ríka þátt í að torvela þessa göngu. Hver viðleitni, sem að því miðar að draga úr spennunni, hver herstöð, sem niður er lögð, hreinsar andrúmsloftið og léttir gönguna í átt til friðsamlegra samskipta. Uppsögn herstöðvasamningsins frá 1951 og brottför alls herliðs af íslenskri grund er brýnni nauðsyn nú en nokkru sinni áður. Sú ráðstöfun er ekki aðeins sjálfsgöð vegna lífshagsmuna Íslendinga, ef til ótíðinda kynni að draga. Hún er, eins og nú standa sakir, hið eina og sjálfsgöða framlag okkar til að draga úr spennu og auðvela friðsamlega sambúð þjóða.